

Geestelijke verzorging voor verstandelijk gehandicapten

Geestelijke verzorging

Mijn naam is Werner van de Wouw. Ik werk al bijna 19 jaar als geestelijk verzorger binnen een instelling voor mensen met een verstandelijke handicap. In Eckartdal in Eindhoven om precies te zijn.

Mensen, die pastoraal werk verrichten binnen zorginstellingen (zoals ziekenhuizen, psychiatrische ziekenhuizen, verpleeghuizen en instellingen voor mensen met een verstandelijke handicap) worden 'geestelijk verzorger' genoemd. Deze beroepsaanduiding is bij wet geregeld, zoals dat ook geldt voor de aanwezigheid van geestelijke verzorging binnen deze instellingen. Dat geldt overigens ook voor instellingen van justitie en defensie.

Deze term geeft al meteen het verschil aan met het 'gewone' pastorale werk in een parochie of gemeente.

Weliswaar is er bijna altijd wel een verbinding met een geloofsgemeenschap of humanistisch verbond, maar in feite werkt een geestelijk verzorger voor alle mensen van betreffende instelling. Je zou daarom kunnen zeggen, dat een geestelijk verzorger altijd breed oecumenisch werkzaam is. Sterker nog: in zijn werk zal hij of zij ook te maken hebben met mensen, die niet geloven of niet tot een kerk behoren.

In mijn situatie is dat niet anders. Ik ben de enige geestelijk verzorger en werk in principe voor iedereen.

Dat brengt mij op een tweede punt van verschil met het 'gewone' pastorale werk. Het vertrekpunt van geestelijke verzorging ligt bij de mens, die hij tegenkomt. Vooral bij wat hem bezighoudt aan vragen over zijn leven.

Vragen bijvoorbeeld over de zin en betekenis van wat hem overkomen is. Levensvragen dus. Bij de één speelt daarbij het geloof een rol bij de ander niet of nauwelijks. Zo zal in een ziekenhuis bij mensen die geconfronteerd worden met een ernstige ziekte de vraag naar de zin en betekenis van dat alles naar boven komen, Maar ook vragen als: hoe ziet mijn toekomst eruit? Hoe moet dat met de mensen die mij dierbaar zijn?

Het levensverhaal

Het werken binnen een instelling van mensen met een verstandelijke handicap betekent voor een geestelijk verzorger een heel eigen aanpak, die nogal verschilt met die binnen een ziekenhuis of verpleeghuis. Dat heeft alles te maken met de eigen aard, mogelijkheden en beperkingen van mensen met een verstandelijke handicap. Dat brengt ook voor de mensen die dagelijks voor hen zorgen heel eigen vragen met zich mee. En dat geldt zeker voor de familie. Mensen met een verstandelijke handicap drukken zich vaak maar beperkt en soms helemaal niet in woorden uit. Wat ze bedoelen laten ze in lichaamstaal en gedrag zien. Het is niet altijd gemakkelijk om dat goed te begrijpen. Bij hen staat niet zozeer op de voorgrond wat ze denken, maar veel meer wat ze voelen. Wij zijn dat vaak voor een stuk verleerd en vertrouwen meer op ons verstand. Je moet iemand wel heel goed kennen om hem goed te begrijpen. Dat begrijpen –ik spreek liever van 'verstaan', want het is méér dan verstandelijk begrijpen- staat dan ook heel centraal in het werken met mensen met een verstandelijke handicap. Wil je immers voor iemand goed kunnen zorgen, dan moet je weten wie hij is, wat hij belangrijk vindt, wat hij heeft meegemaakt, wat hij bedoelt met zijn gebaren en gedrag. Zij vertellen hun levensvragen dan ook niet altijd met woorden, maar door verdrietig te zijn, boos te worden, door zichzelf te verwonden, zich terug te trekken, gespannen of lusteloos te zijn.

Binnen de geestelijke verzorging gaan we er dan ook vanuit, dat alle gedrag –hoe vreemd, bizar, onbegrijpelijk ook- altijd betekenis heeft, ook al kunnen we dat niet altijd meteen verstaan. Daarom vinden we het heel belangrijk om van iedere mens met een verstandelijke handicap een levensverhaal te hebben. Daarmee bedoelen we het verhaal waarin hij met eigen woorden of met de woorden van de mensen die hem goed kennen vertelt wie en wat in zijn leven belangrijk is (geweest). Welke gebeurtenissen in zijn leven grote indruk hebben gemaakt en hoe hij dat heeft laten merken. Zo komen we op het spoor van wat zijn leven zin en betekenis geeft of wat hij daarvan verloren is geraakt.

Mensen die met hem werken en voor hem zorgen moeten zich heel goed in hem proberen in te leven. Leren kijken met de ogen van de ander, noemen wij dat. Maar je kunt je pas goed inleven in een ander als je weet hoe je zelf naar anderen kijkt en hoe waardeert wat je ziet. Dat kun je pas als je voldoende zelfkennis hebt. Wanneer bijvoorbeeld het gedrag van een ander je als begeleider irriteert, zul je eerst erachter moeten zien te komen hoe dat komt, anders kun je nooit iets begrijpen van wat die ander met dat gedrag wil vertellen. Daarom is een belangrijke taak van de geestelijk verzorger om samen met begeleiders na te denken over hun eigen waarden en normen, hun visie op mensen en hun motivatie om voor dit werk te kiezen. Je zou kunnen zeggen: je kunt pas iets van het levensverhaal van een ander begrijpen, als je eerst iets van je eigen levensverhaal begrijpt.

Werken met werkers

Zingeving (wat het leven zinvol maakt), waarden (wat belangrijk is in het leven), normen (wat het goede is) is niet iets waar alleen de geestelijk verzorger zich mee bezighoudt. Alle mensen die in de zorg werken moeten daar eigenlijk mee bezig zijn, want het is het fundament van de zorg, van wat je zelf doet. De geestelijk verzorger is wél een belangrijke motor om dat proces voortdurend gaande te houden

Dat geldt overigens ook voor vragen die met ethiek te maken hebben. Dan kunnen vragen zijn die met medische zaken te maken hebben, maar ook met opvoedkundige kwesties. Bijvoorbeeld in welke zaken kunnen mensen

zelf keuzen maken en waar moet begeleiding dat voor hen bepalen? Wanneer moeten we mensen tegen zichzelf of anderen in bescherming nemen en hoever mogen we daarin gaan?

Het bovenstaande maakt al duidelijk, dat een geestelijk verzorger binnen een instelling voor mensen met een verstandelijke handicap eigenlijk veel bezig is de mensen te ondersteunen die als zorgverlener werkzaam zijn. Dat doet hij door zowel individuele zorgverleners te begeleiden als teams. Soms ook in de vorm van bijscholing. Bovendien adviseert hij degenen die het beleid maken: hoe de aandacht voor zingeving, ethiek en levensbeschouwing in het beleid en de organisatie het beste verankerd kan worden. Want als organisatie kun je wel zeggen dat je deze aspecten in de zorg belangrijk vindt, maar je handelen moet je daarop ook voortdurend toetsen.

Wat heeft dat alles nu met geloven te maken?

Als geestelijk verzorger stel je het levensverhaal van de mensen centraal. Als pastor breng je dat verhaal van mensen op bepaalde momenten uitdrukkelijk in relatie met het Verhaal van God met zijn mensen. Dat gebeurt natuurlijk uitdrukkelijk in de wekelijkse liturgische vieringen, die druk bezocht worden. Telkens ben ik op zoek naar waar mensen op een bepaald moment bezighoudt. Dat kunnen verhuizingen zijn, de spanning van het komende Sinterklaasfeest, afscheid van stagiaires e.d. De gevoelens die dat met zich meebrengen probeer ik in relatie te brengen met het Verhaal van God, waarin verteld wordt over o.a. verwachting, geborgenheid, orde scheppen in de chaos, verlies. Dat gebeurt ook in vieringen en samenkomsten waarin het individuele verhaal centraal staat zoals rond een jubileum, ziekte, overlijden of een ander verlies. Dat gebeurt ook in individuele contacten rond een crisissituatie of bij levensvragen waar de begeleiding tegen haar grens loopt.

Maar het gebeurt ook waar ik in gesprek ga met begeleiding om te begrijpen waar het bij een individuele bewoner om gaat in zijn leven. Vaak ontdekken we, dat wat een bewoner zoekt in zijn leven niet anders is dan wat wijzelf zoeken. Hij doet het alleen op een heel eigen wijze, die soms zo eigenaardig is, dat we wat meer moeite moeten doen om dat te ontdekken. Dan wordt de bewoner herkend als een mens zoals wijzelf zijn. Het zijn vaak de vragen en verlangens van mensen van alle tijden, zoals we die ook tegenkomen in het Verhaal van God met zijn mensen. In zo'n gesprek zijn de woorden misschien niet zo Bijbels gekleurd dan in een viering, maar de intentie is niet anders.

Verscheidenheid aan vragen

De zingevings- en levensvragen van mensen met een verstandelijke handicap zijn natuurlijk erg afhankelijk van hun mogelijkheden, zoals dat ook geldt voor de manier waarop zij dat uitdrukken. Iemand met een matige verstandelijke handicap, die samen met enkele anderen in een huis in de wijk woont, heeft natuurlijk andere vragen dan de ernstig verstandelijk gehandicapte. De eerste wordt in de samenleving geconfronteerd met zijn anders-zijn, met zijn grenzen en vraagt zich misschien af: "Waarom ben ik zo?" "Ik wil zijn zoals andere mensen en heb last van mijn beperkingen". Degene die vanwege de aard van zijn handicap binnen een instelling woont en grotendeels afhankelijk is van de zorg van anderen zal zijn levensvragen 'stellen' in de vorm van onrustig gedrag als er bekende begeleiders vertrekken en daardoor vertrouwdheid en geborgenheid moet missen Hij zal zich misschien wel in de steek gelaten voelen.

Zo zijn ook de zingevingsvragen die zorgverleners zichzelf stellen mede afhankelijk van de mensen waarvoor zij zorgen. Bij de ernstig gehandicapten zullen dat vaak vragen zijn die samenhangen met het niet begrijpen van de ander. Doen we het wel goed? Bij de licht verstandelijk gehandicapten vragen die te maken hebben met de balans tussen zelf keuzen maken van bewoners en bescherming die begeleiding nodig vindt. Dat geldt zeker ook voor ouders en andere familieleden. Vragen als: "Waarom hebben wij zo'n kind? Angst voor de toekomst. Het niet begrepen worden door anderen. Moeite om de zorg met anderen te moeten delen. Zichzelf tekort voelen schieten. Vragen over relaties, zelf keuzen kunnen maken van hun kind. Angst voor risico's. Verschil in opvattingen met zorgverleners. Moeilijk los kunnen laten van het kind.

Voor wie wat meer wil lezen over het bovenstaande:

- 1) v. Oosterhout, Spit en v.d. Wouw, Mensen met een verhaal. Een narratief-pastorale benadering van mensen met een verstandelijke handicap. Hoevelaken 1996. Uitgeverij SGO (ISBN nr. 90-73715-17-2)
- 2) W.v.d.Wouw. In het leven gegeven. Verhalen vanuit het pastoraat met mensen met een verstandelijke handicap. Uitgave Eckartdal, Eindhoven.
- 3) W.v.d.Wouw. In het leven ontvangen. Verhalenbundel vanuit het pastoraat met mensen met een verstandelijke handicap. Tilburg 1998. Uitgeverij The Flame Publishing (ISBN nr. 90-76148-04-X)
- 4) v. Oosterhout, Peeters, Spit en v.d. Wouw. Geestelijke verzorging in voorzieningen voor mensen met een verstandelijke handicap. In: Geestelijke verzorging in Zorginstellingen, Uitgeverij Kok, Kampen 1996. ISBN nr. 90-242-7825-2)
- 5) Voorzet, kwartaalblad voor levens- en geloofsbegeleiding van mensen met een verstandelijke handicap. Uitgeverij SGO, Hoevelaken